

ЧАСТИНА II

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА ЄВРАЗІЙСЬКІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

УДК 94:327(477+47+57)

Бульвінський А.Г.

РОЛЬ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

У статті осмислюється вплив України та подій, які в ній відбувались на трансформацію пострадянського простору. Доведено, що сама поява поняття пострадянський простір напряму пов'язане з всеукраїнським референдумом про незалежність 1991 р., який запустив процес розпуску СРСР; процес структурної трансформації пострадянського простору у формі його геополітичної сегментації почався зі створення у 1997 р. ГУАМ; Помаранчева революція в Україні 2004 р. посилила процес геополітичної сегментації пострадянського простору; старт у 2007 р. переговорів України з ЄС про укладення Угоди про асоціацію започаткував процес цивілізаційної дезінтеграції пострадянського простору; події Революції гідності 2013/2014 рр. та наступна російська збройна агресія проти України остаточно розкололи пострадянський простір на три групи країн: євроорієнтовані, євразійськоорієнтовані та ті, які уникують участі в інтеграційних об'єднаннях.

Ключові слова: пострадянський простір, трансформація, Україна, Помаранчева революція, Революція гідності.

Бульвинский А.Г. Роль Украины в процессах трансформации постсоветского пространства

В статье осмысливается влияние Украины и событий, которые в ней происходили на трансформацию постсоветского пространства. Доказано, что само появление понятия постсоветское пространство напрямую связано с всеукраинским референдумом о независимости 1991, который запустил процесс распуска СССР; процесс структурной трансформации постсоветского пространства в форме его геополитической сегментации начался с создания в 1997 г. ГУАМ; Оранжевая революция в Украине 2004 г. усилила процесс геополитической сегментации постсоветского пространства; старт в 2007 г. переговоров Украины с ЕС о заключении Соглашения об ассоциации начал процесс цивилизационной дезинтеграции постсоветского пространства; события Революции достоинства 2013/2014 гг. и последующая российская вооруженная агрессия против Украины окончательно раскололи постсоветское пространство на три группы стран: евроориентированные, евразийскоориентированные и те, что избегают участия в интеграционных объединениях.

Ключевые слова: постсоветское пространство, трансформация, Украина, Оранжевая революция, Революция достоинства.

Bulvinsky A. Ukraine's role in the transition of post-soviet space

The article deals with the influence of Ukraine and the events which took place in Ukraine on the transition of post-Soviet space. It is proved that the very appearance of the concept «post-Soviet space» is directly related to the 1991 All-Ukrainian referendum on independence, which launched the process of the USSR dissolution; the process of structural transformation of post-Soviet space in the form of its geopolitical segmentation began with the establishment of the GUAM in 1997; the 2004 Orange Revolution in Ukraine intensified the process of geopolitical segmentation of post-Soviet space; Ukraine beginning negotiations with the EU on the conclusion of the Association Agreement in 2007 initiated the process of civilizational disintegration of post-Soviet space; the events of the Revolution of Dignity in 2013 and 2014, and the subsequent Russian armed aggression against Ukraine have finally split the post-Soviet space into three groups of countries: European-oriented, Eurasian-oriented and those which avoid participation in integration unions.

Keywords: post-Soviet space, transition, Ukraine, Orange Revolution, Revolution of Dignity.

Одним із найважливіших питань сучасного розвитку України, яке має безпосередній вплив на наше майбутнє, є адекватне розуміння ролі України у процесах трансформації пострадянського простору після розпаду СРСР. Зміст та значення цього впливу не завжди чітко усвідомлюється вітчизняними та зарубіжними політиками й науковцями.

Серед російських дослідників деякі аспекти цієї проблеми побіжно розглядали у своїх роботах Т.Ворожейкіна [1], П.Баев [2], І.Кукліна [3], А.Лисенков [4], Г.Чуфрін [5], Н.Дергунова [6], В.Соловей [7], М.Бочанова [8], А.Скаков [9] та ін. Серед українських дослідників у першу чергу варто згадати роботи О.Фісуня [10] та П.Бовсуновського [11]. Вплив подій в Україні на пострадянський простір намагались також осмислювати американські дослідники Р.Асмус [12], Т.Колтон, С.Чарап [13], Е.Еплбаум.

Метою нашого дослідження є з'ясування впливу та ролі України і подій, які відбувались на її території, на процеси трансформації пострадянського простору.

Перш за все необхідно чітко наголосити на тому, що, як друга за вагою та значенням союзна республіка, Україна безпосередньо була причетна до розпуску СРСР та припинення його існування як геополітичної реалії і, відповідно, тектонічних геополітичних зрушень у регіоні, на континенті та світі.

Поки в Україні 01 грудня 1991 р. не відбувся референдум про незалежність на якому 90,32 % громадян підтвердили Акт проголошення незалежності від 24 серпня 1991 р., і консервативні союзні сили, і

реформатор М.Горбачов зберігали надії і підстави думати, що вдасться зберегти СРСР у якомусь новому форматі (Союз суверенних держав тощо).

Проте після відмови восени 1991 р. українського керівництва брати участь у новоогарньовському процесі та безпрецедентно одностайних і багатьма неочікуваних результатів всеукраїнського референдуму про незалежність, і в Москві, і в усіх інших союзних республіках остаточно зрозуміли, що СРСР не відновиться, ідея нового союзного договору стала неактуальною і потрібно шукати інших форматів співпраці.

У цьому розумінні ми вважаємо цілком правомірним стверджувати, що СРСР остаточно поховав саме вибір українським народом незалежності на референдумі 01 грудня 1991 р. Саме його наслідком стало термінове скликання наради керівників Росії, України та Білорусі, які 8 грудня 1991 р. підписали Біловезькі угоди, якими фактично денонсували угоду про створення СРСР 1922 р., заявивши, що «Союз РСР як суб'єкт міжнародного права та геополітична реальність припиняє своє існування» й створили Співдружність незалежних держав, як своєрідний формат цивілізованого розлучення та налагодження відносин у нових політичних реаліях.

Із цього рішення розпочався складний процес трансформації пострадянського простору. Впродовж усіх 1990-х рр. Росія намагалась перетворити СНД на нове інтеграційне утворення на чолі із собою. У свою чергу Україна, яка відмовилася підписувати статут СНД, не ставши таким чином формально його членом, постійно була тією силою яка стримувала ці процеси і тенденції.

Натомість Україна виступала неформальним центром «сил опору» імперським та інтеграційним планам Росії в СНД, мірою можливості протистоячи їм. Зокрема, починаючи із 1993 р. Україна надавала військово-технічну допомогу Грузії та Азербайджану у їх боротьбі із підтримуваними Москвою сепаратистами, українські добровольці у 1990-х рр. воювали на боці Грузії [14; 11].

Потім, у 1997 р., з метою протидіяти політичному і економічному диктату Москви на пострадянському просторі, у Страсбурзі на зустрічі президентів Грузії, України, Азербайджану та Молдови було утворене регіональне об'єднання ГУАМ. У 1999 р. до нього приєднався Узбекистан і він отримав називу ГУУАМ. Організація задумувалась як певна інтеграційна альтернатива СНД за участі країн, орієнтованих на

поглиблену співпрацю із Заходом. Як вважає російський дослідник О.Скаков, створення ГУАМ було спробою перетворити СНД на біполярну структуру [9].

Прагнучи запропонувати союзним країнам пострадянського простору альтернативний до російського порядок денний, Україна у 2007 р. ініціювала створення зони вільної торгівлі між країнами ГУАМ, у 2008 р. – енергетичної структури для контролю за постачання російського газу через Україну.

Іншим позаросійським інтеграційним форматом на пострадянському просторі, став запропонований Україною і Грузією у 2005 р. «Демократичний вибір» за участі ряду країн балто-чорноморського регіону для збалансування у ньому впливу Росії. У грудні 2005 р. на саміті у Києві ця ідея формально була запущена – Україна, Грузія, Молдова, Румунія, Македонія, Словенія, Литва, Латвія та Естонія створили «Співтовариство демократичного вибору». Фактично у часи президентства В.Ющенка Україна спробувала посилити свій статус регіонального лідера групи пострадянських країн, орієнтованих на Захід.

Подію, яка суттєво змінила ситуацію на пострадянському просторі стала низка «кольоворових революцій», у середині 2000-х рр. Ідеологія цих подій полягала у свідомому русі до цінностей ліберальної демократії (свободи слова, преси, політичної діяльності, вільних рівних виборів), прагненні їх ствердити та намаганні подолати пережитки радянсько-нomenklaturnого типу управління з корупцією, клановим характером влади, намаганнями зберегти владу понад відведеній законом термін тощо. Відповідно ця революційна хвиля несла серйозну загрозу елітам пострадянських країн де утверджився авторитарний неопатримоніальний політичний устрій, адже виникла загроза відсторонення правлячих режимів від влади та втрати ними основних джерел прибутків.

Ряд дослідників, зокрема, М.Макфаул [15], Д.Дрезн [16], М.Бочанова [17], Т.Немчинова [18] вважають, що «кольоворові революції» стали початком четвертої хвилі демократизації у світі. Для нас важливо підкреслити, що про нову хвилю демократизації у світі почали говорити лише після Помаранчової революції в Україні 2004 р., хоча започаткували її Бульдозерна революція 2000 р. у Сербії та Трояндова революція 2003 р. у Грузії. Таким чином, можемо стверджувати, що масовим світовим явищем поняття «кольоворових революцій» та четвертої хвилі демократизації стало

саме у зв'язку з подіями на пострадянському просторі, насамперед, з Помаранчевою революцією, яка стала найбільшим і найвідомішим репрезентантом цього тренду.

Серія масових громадянських протестів, які привели до зміни влади у Грузії, Україні та Киргизії, і які відомі як Трояндова революція 2003 р., Помаранчева революція 2004 р., Тюльпанова революція 2005 р. спричинила запуск на пострадянському просторі двох процесів: його більш чіткої геополітично-цивілізаційної сегментації та своєрідної контрреволюційної стабілізації (термін О.Фісуна) більш стійких неопатриміональних режимів Росії, Білорусі, Казахстану, Азербайджану та інших країнах [19, с.211].

Ці революції були спробою перетворити політичні інститути і дати нове обґрунтування політичної влади в суспільстві за допомогою неформальної мобілізації мас (визначення революції четвертого покоління Д.Голдстоуна [20, с.61]) й означали початок процесу розпаду неопатриміональної системи, яка до того нероздільно панувала у всіх пострадянських державах за виключенням країн Балтії. І найважливішою із цих революцій була саме Помаранчева революція, оскільки Україна є великою державою регіону і все, що відбувається в ній, неминуче впливає на її сусідів.

Нова українська влада на чолі з президентом В.Ющенком вперше в пострадянській історії запропонувала новий порядок денний для пострадянського простору, альтернативний до російського, його основними елементами були: поширення принципів демократії, диверсифікація маршрутів енергопостачання та врегулювання «заморожених» конфліктів. Зрозуміло, що по всім цим пунктам спроба української сторони переходити у Москви лідерство зустріла жорстку протидію з боку Російської Федерації.

Головним геополітичним наслідком цих подій для пострадянського простору став його очевидний розкол на дві частини, в одній із яких, більшій, євразійській, йшов процес укорінення авторитарних режимів, а в іншій – меншій, євроорієнтованій, йшов складний процес переходу до інституціоналізованих демократичних режимів.

Москва сприйняла Трояндову та Помаранчеву революції як інспіровані Заходом, а новообраних лідерів Грузії М.Саакашвілі та України В.Ющенка – маріонетками США. Насправді ж ці революції

означали, що суспільство ряду пострадянських країн перестало вважати російський шлях розвитку привабливим для себе. Саме після цих подій «холодний мир» між Росією та Заходом, який наступив після «холодної війни», почав стрімко холонути, оскільки у Москві вирішили, що рівновага її інтересів із Заходом на пострадянському просторі порушена на користь останнього. Ситуацію погіршив вступ у 2004 р. країн Балтії та ряду колишніх соціалістичних республік Центрально-Східної Європи до ЄС та НАТО.

Як зазначають у своїй роботі американські дослідники Т.Колтон, С.Чарап «саме «кольоворі революції» 2003-2005 рр., перш за все «помаранчева революція» в Україні в 2004 р., запустили процес руйнування холодного миру» [13, с.68]. Адже падіння режимів, що були частиною статус-кво в регіоні, свідчило про ослаблення російського впливу, тим більше, що невдовзі за прикладом України та Грузії проти власних неопатриміальних режимів спробували виступити в Азербайджані (2005), Узбекистані (2005), Білорусі (2006), Вірменії (2008), Молдові (2009). Проте ці антивладні акції протесту були невдалими.

У відповідь на ці процеси владні еліти ряду пострадянських країн почали вживати заходи для унеможливлення перемоги подібних рухів у своїх країнах. Зміст цих заходів зводився здебільшого до посилення ролі держави в економіці та обмеженні чи контролі політичної конкуренції.

Участь провідних російських ліберальних політиків Б.Немцова та А.Чубайса у Помаранчевому майдані [21] створили у путінського режиму відчуття загрози повторення сценарію «кольоворової революції» у Росії. Тим більше, що після українського Майдану російська ліберальна опозиція спромоглась організувати низку масштабних антипутінських демонстрацій («Марші незгодних» у 2005, 2006, 2007, 2008 рр. та ін.), прагнучи змінити існуючий політичний режим, використовуючи законні методи політичної боротьби.

Перспектива тривалого масового політичного протесту громадян проти дій влади, тобто Майдан, є вкрай загрозливою для пострадянських країн з авторитарною політичною системою, оскільки руйнує її основу, делегітимізуючи владу. Саме тому, як зазначає В.Соловей, «особливо гостру реакцію Кремля викликала «помаранчева революція» в Україні...», яку «крім втрати політичного впливу на Україну Кремль підсвідомо екстраполював... на російську ситуацію...», а тому «під час другого

президентського терміну Путіна був стерилізований виборчий процес, надмірно посилено законодавство по боротьбі з екстремізмом, репресувалась будь-яка несанкціонована громадська діяльність, переслідувалися неурядові організації, час від часу влаштовувалися антизахідні пропагандистські кампанії, були створені масові прокремлівські молодіжні та громадські організації та ін.» [7, с.39-40].

Однією із відповідей команди В.Путіна на Помаранчеву революцію стало створення у 2005 р. низки провладних молодіжних контрреволюційних рухів. Наймасовішим із них став молодіжний рух «Наші», учасники якого сповідували ідеї російського націоналізму, антилібералізму, недопущення «кольоворової революції» в Росії, антифашизму, протистояння зовнішнім ворогам, залякували і переслідували противників режиму Путіна [22]. Іншими молодіжними рухами з подібними цілями діяльності стали створені у 2005 р. Євразійський союз молоді та «Молода гвардія Єдиної Росії». Так, наприклад, один із керівників ЄСМ В. Коровін прямо заявляв, що, «наша організація створена з єдиною метою – протидіяти «помаранчевим» процесам, які набирають оберти» [23, с.301].

Як пояснили згодом у фільмі BBC «Путін, Росія і Захід», російські політичні технологи Г.Павловський та С.Марков, які працювали на виборах 2004 р. в Україні і бачили розгортання антивладного народного руху – у відповідь на загрозу Помаранчевої революції потрібно було «швидко ввести в політично лояльний до Путіна простір молодих безробітних людей» в регіонах, розташованих приблизно в десяти годинах їзди на автобусі від Москви, «щоб вони за ніч могли приїхати на Червону площа і сказати: «Ми захистимо суверенітет країни» [24].

За влучним висловом Т.Колтона та С.Чарапа, в роки після «кольоворових» революцій Росія перейшла до контрреволюційної політики в регіоні [13, с.71]. Її суть зводилася до початку активного використання дипломатії, економічного тиску та примусу проти пострадянських країн. Найбільш яскравим її проявом стала серія економічних воєн Росії з Україною – газові 2005/2006 та 2008/2009 рр., сирні 2006 та 2012 рр. та інші, Молдовою – винні 2006 і 2013 рр., Грузією – винна та міграційна 2006 р.), Білоруссю – енергетичні 2006-2007 та 2010 р., молочна 2009, м'ясна 2014 р. Проте зворотнім боком нової російської політики стала

втрата довіри з боку пострадянських партнерів Москви та сприйняття Росії як загрози.

Загалом хвиля «кольорових революцій» на пострадянському просторі привела до формування нових geopolітичних реалій у цьому регіоні, загострення суперництва між Росією та Заходом і виходу його на новий рівень.

Найважливішим geopolітичним наслідком Помаранчевої революції став підрив неподільного домінування Росії на пострадянському просторі та обмеження її інтеграційних можливостей виключно євразійським сегментом. Так, американський дипломат та аналітик Р.Асмус заявляв у 2005 р., що Помаранчева революція відкрила можливості для перегляду карти Європи і Євразії, маючи на увазі отриманий Заходом історичний шанс поширити на Україну і, можливо, Росію демократичний порядок [12, с.90]. Така зміна підходів щодо пострадянського простору у частині західного політикуму спричинила й відповідне переосмислення своїх позицій Росією.

Як пишуть деякі російські автори, «події Помаранчевої революції в Україні у 2004 р поставили Росію в умови відкритої конкуренції з Європейським Союзом на пострадянському просторі. Раніше існуюча пасивність та недооцінка зовнішньополітичної активності ЄС змінилися спробами Росії підвищити конкурентоспроможність своїх політичних проектів в пострадянських республіках» [6, с.137].

У своїй промові на Мюнхенській конференції з питань політики безпеки 10 лютого 2007 р. [25], яку ряд західних політиків сприйняли як найбільш агресивну з часів закінчення «холодної війни», президент РФ В.Путін виступив проти спроб США нав'язувати іншим країнам свої порядки, прозоро натякнувши, що розглядає розгортання передових сил НАТО у країнах Південно-Східної Європи як загрозу для Росії. Займаючи все більш агресивну позицію щодо НАТО, Росія змогла торпедувати надання Україні та Грузії Плану дій щодо членства на Бухарестському саміті НАТО у квітні 2008 р.

Надалі це положення було закріплене у першому російському стратегічному документі, який вийшов після Помаранчевої революції 2004 р. в Україні і Бухарестського саміту, Концепції зовнішньої політики 2008 р. [26], де Україна згадувалась лише у контексті негативного ставлення Росії до планів її прийому у члени альянсу. Фактично у 2008 р.

Росія змогла повернути своє право вето на ухвалення країнами пострадянського простору стратегічних зовнішньополітичних рішень, які не відповідали московському світобаченню.

В ухваленій у 2008 р. Концепції довгострокового соціально-економічного розвитку РФ на період до 2020 р. [27] було позначено декілька сфер, які особливо цікавили Москву у контексті СНД, зокрема «формування спільної транспортної і енергетичної інфраструктури». Очевидно, що це положення потрапило до документу після газової війни з Україною взимку 2006 р.

Газова війна з Україною 2006 р. у поєднанні з її чітким євроінтеграційним курсом спонукали Росію переглянути свою політику щодо умов постачання газу країнам пострадянського простору. Тепер газ за пільговими цінами стали отримувати лише ті країни, які брали реальну участь у російських інтеграційних проектах, усі інші мали купувати його за ринковою ціною, або, як у випадку з Україною, і вище ринкової.

Загалом, одним із найбільш масштабних українських проектів трансформації пострадянського простору стала ідея диверсифікації постачання вуглеводнів із регіону Каспію до ЄС з використанням маршрутів в обхід Росії територією, насамперед через країни ГУАМ. Проте проекти нафтопроводу «Одеса-Броди-Плоцьк» та газопроводів «Білий потік» і Nabucco у силу різних причин не були реалізовані. У разі їх успішної реалізації, ці проекти створили б надійну економічну та геополітичну основу для діяльності ГУАМ. Натомість ідея постачання газу з пострадянського простору до країн ЄС без участі Росії була реалізована у газопроводі TANAP (запущений у 2018 р.) за участі Азербайджану і Грузії.

Обравши стратегічний курс на євроінтеграцію, Україна першою з пострадянських країн 5 березня 2007 р. розпочала переговори з ЄС щодо укладення Угоди про асоціацію, включаючи ЗВТ. Почавши ці переговори, ЄС фактично дав добро на повну інтеграцію, але без участі у політичних структурах які ухвалюють рішення. У січні 2010 р. аналогічні переговори розпочала Молдова, а влітку 2010 р. – Грузія, Азербайджан та Вірменія. Будучи локомотивом цього процесу на пострадянському просторі, Україна своїм прикладом демонструвала іншим пострадянським країнам можливість іншої, неросійської, парадигми розвитку. Ключовим моментом цього курсу є переорієнтація внутрішніх законодавчих норм та стандартів на єєвівські, що у свою чергу, означає нормативно-правове відокремлення

цих країн від радянської спадщини, реформування правил внутрішнього життя країн й адаптацію до правил ЄС.

Парафування Україною 30 березня 2012 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також наміри Грузії і Молдови зробити те саме у 2013 р., спонукало Москву записати у Концепцію зовнішньої політики 2013 р. [28] застереження, що «поважаючи право партнерів по Співдружності на вибудовування відносин з іншими міжнародними суб'єктами, Росія виступає за всеосяжне виконання державами – учасницями СНД узятих на себе зобов'язань в рамках регіональних інтеграційних структур з російською участю» . На практиці це вилилось у політику викручування рук щодо країн, які мали намір підписати угоди про асоціацію з ЄС із тим, щоб учасники СНД відмовились від відносин з ЄС у небажаних для Москви форматах. У результаті спочатку Вірменія у вересні 2013 р. відмовилась від Угоди про асоціацію з ЄС на користь участі в Євразійському економічному союзі [29], а у листопаді 2013 р. й Азербайджан, щоправда без приєднання до ЄАЕС [30].

Під російським тиском 21 листопада 2013 р. і Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження «Питання укладання угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони», яким призупинив підготовку до укладання угоди про асоціацію між Україною та ЄС [31]. Саме це рішення українського уряду привело до Євромайдану та наступних серйозних змін на пострадянському просторі.

Революція гідності 2013-2014 рр. та початок російської збройної агресії проти України кардинально змінили доктринальне ставлення Росії до України, як до фактично ворожої країни, на яку Москва дивилась через призму свого стратегічного суперництва із Заходом.

Як писав ще на початку ХХ ст. один із батьків геополітики Х.Макіндер, «той, хто править Східною Європою, панує над хартлендом. Той, хто править хартлендом, панує над світовим островом. Той, хто править світовим островом, контролює світ» [32, р.106]. А оскільки Україна є серцевиною Східної Європи, тому її переорієнтація на ЄС була сприйнята Москвою як суттєва втрата у боротьбі за домінування у хартленді (Євразії) й посилення конкурючого інтеграційного проекту.

Саме тому у Воєнній доктрині 2014 р. [33] явно під впливом подій Революції гідності, з'являється нова зовнішня військова небезпека для

Росії: «встановлення в державах, суміжних з Російською Федерацією, режимів, в тому числі в результаті повалення легітимних органів державної влади, політика яких загрожує інтересам Російської Федерації».

Окрім того, при описі особливостей сучасних військових конфліктів у Доктрині з'являються нові їх риси (яких не було у редакції 2010 р.), явно навіяні досвідом російської агресії щодо Криму та Донбасу. Йдеться, зокрема, про «комплексне застосування військової сили, політичних, економічних, інформаційних та інших заходів невоєнного характеру, що реалізуються з широким використанням протестного потенціалу населення і сил спеціальних операцій», а також про «використання фінансованих і керованих ззовні політичних сил, громадських рухів».

Для нашої теми важливо підкresлити, що у своїй програмній «валдайській» промові 24.10.2014 р. В.Путін був змушений визнати, що події в Україні мають серйозний вплив на ситуацію в регіоні та світі: «Україна..., один із прикладів такого роду конфліктів, які впливають на загальносвітову розстановку сил» [34].

Політична оцінка подіям Революції гідності в Україні була дана Москвою у Стратегії національної безпеки 2015 р. [35], де підкresлюється, що «підтримка США і Європейським союзом антиконституційного державного перевороту в Україні призвела до глибокого розколу в українському суспільстві і виникнення збройного конфлікту», що перетворює «Україну на довгострокове вогнище нестабільності в Європі і безпосередньо біля кордонів Росії». У цьому ж документі Росія на доктринальному рівні вперше визнала «кольорові революції», інспіровані, на думку Москви, з-за кордону, загрозою державній безпеці.

Саме український Майдан зразка 2013-2014 рр. та Революцію гідності В.Путін сприйняв як реальну загрозу для реалізованого ним імперського сценарію розвитку Росії. Як наголосила польсько-американський історик Ен Еплбаум, «якщо Україна вибере європейський і демократичний шлях розвитку, то росіяни спитають – чому вони так не можуть? Російський і український народи сотні років були разом, то чому українці можуть бути європейцями, а росіяни ні? Власне цього і боїться Путін. Тому коли він побачив на Майдані молодих людей з європейськими прапорами і антикорупційних гаслами, то для нього це був мабуть найбільший жах в життя. Він боїться настання таких подій в Москві. Мені здається, що через це він так гостро відреагував на Майдан» [36].

У свою чергу російський політолог Т.Ворожейкіна у своїй статті для спецвипуску «Pro et Contra» підкреслює, що «від результату української кризи буде вирішальною мірою залежати і доля модернізації російського суспільства: чи збережуться в ньому ті, поки ще слабкі і фрагментарні тенденції до самоорганізації і відокремлення від держави, які намітилися в останні два десятиліття, чи відродження імперської політики і шовіністична консолідація населення навколо самодержавної влади в черговий раз ці тенденції зруйнує» [1, с.6].

З метою ідейної нейтралізації впливів нової української революції у Росії у січні 2015 р. була створена нова контрреволюційна організація «Антимайдан». Один із ініціаторів його створення, член Ради Федерації Федерального зібрання РФ Д.Саблін чітко пояснив що ця організація була створена для попередження «українського» сценарію зміни влади в Росії: «Антимайдан» створюється, насамперед, щоб протидіяти «кольоворовим революціям», запланованим для нашої Батьківщини... Рік тому нам кинули виклик на Україні, і ми розуміємо, є чимало бажаючих реалізувати подібний сценарій і в нашій країні... Ми не можемо допустити, щоб прозахідна меншість знову нав'язала більшості свою волю... У разі потреби ми, зрозуміло, вийдемо на вулиці міст, щоб протистояти тим, хто спробує розхитати ситуацію в Росії» [37]. Одним із своїх основних конкретних завдань «Антимайдан» бачить боротьбу із російською ліберальною опозицією [38].

Після українського Євромайдану російська влада почала активно використовувати цю подію у якості додаткового аргументу проти дій російської ліберальної опозиції, натякаючи, що будь-які опозиційні мітинги, навіть антикорупційної тематики, несуть у собі загрозу дестабілізації ситуації в країні, адже як сказав В.Путін у березні 2017 р., «це ж стало приводом для державного перевороту на Україні і кинуло країну в хаос» [39].

На нашу думку, влада Росії побоюється що Україна може стати для населення пострадянських країн позитивним прикладом успішності у реалізації єврінтеграційного курсу на засадах демократичного розвитку. У такій якості Україна складає серйозну загрозу планам Москви зацементувати свої впливи та лідерство на пострадянському просторі, адже вона фактично уособлюватиме альтернативний до російського вектор та перспективи розвитку на пострадянському просторі.

Саме тому В.Путін в інтерв'ю телеканалу «Мир» 12 квітня 2017 р. заявив, що Росія не допустить «кольоворових» революцій ні в Росії, ні в країнах ОДКБ (Вірменії, Білорусі, Казахстані, Киргизії та Таджикистані): «Зрозуміло, нічого такого допустити ми не повинні і будемо всіляко прагнути відповідним чином поводитися в Росії і всіляко підтримувати наших партнерів по ОДКБ» [40].

Побоювання російського керівництва мали під собою певні підстави. Зокрема частина російських і татарських націоналістів розглядали Майдан як приклад повалення влади, який, у раз реалізації подібного сценарію у Росії, зможе привести їх до створення, відповідно, російської і татарської національних держав [41].

Як слушно відзначив екс-президент Грузії М.Саакашвілі, «у нас дуже складний регіон, де путінська Росія намагається всіх під себе піджати. Якщо Україна буде успішною, вона зможе стримати цю агресію. Ні маленька Грузія, ні маленька Молдова, ніхто сам по собі не здатний стримувати цю агресію, тільки Україна. Стримувати не в військовому сенсі, хоча це теж важливо, але виграючи гібридне протистояння. Якщо Україна покаже, що вона здатна реально проводити реформи, у Путіна не залишається аргументів. І ми тоді виграємо ідеологічну боротьбу в усьому регіоні ... Україна буде головним гарантом розвитку і незалежності всіх країн регіону, коли вона буде успішною ... Успішна Україна – це гарантія успіху та локомотив всього регіону» [42].

Українські події 2014 р. та наступна російська збройна агресія значно пришвидшили процеси сегментації пострадянського простору, зруйнувавши існуючий у регіоні *status quo*. Головний наслідок цих подій полягав у зменшенні можливостей для пострадянських країн здійснювати зовнішньополітичні маневри та реалізовувати політику багатовекторності. Після того, як Росія і Захід перейшли у режим конфронтації, усі пострадянські країни мали для себе визначатись на чиєму вони боці і якої інтеграції бажають, чи відсторонюються від обох інтеграційних парадигм, адже виникло побоювання, що Москва захоче продовжити переділ кордонів на пострадянському просторі.

По-перше, сама Росія в особі В.Путіна у його «валдайській» промові 2014 р. фактично визнала існування на пострадянському просторі двох інтеграційних парадигм, одна з яких розвивалась поза контролем Росії. У баченні Путіна інтеграційні проекти на пострадянському просторі

поділяються на позитивні і негативні. Перший представляють країни, які ідути шляхом євроінтеграції, і цей шлях довів, зокрема, Україну «до державного перевороту», а європейські партнери на цьому шляху «ввергли країну в хаос, в розвал економіки, соціальної сфери, в громадянську війну з величезними жертвами». Другий, це очолюваний Росією Євразійський економічний союз, який базується на «прозорій, зрозумілій основі» [43].

Російські політологи дещо деталізували це бачення, структуруючи пострадянський простір на три групи країн за їх ставленням до політики Росії щодо України. Так, до першої групи І.Кукліна [3, с.63-64] віднесла членів ОДКБ, які сприйняли анексію українських територій як даність. При цьому, якщо президенти Білорусі та Казахстану реально намагались відігравати роль миротворців-посередників, то президент Вірменії С.Саргсян у своїй заявлі від 19 березня 2014 р. фактично підтримав відторгнення Криму, назвавши його прикладом реалізації права народу на самовизначення [44]. До другої групи належать Туркменістан, Узбекистан та Азербайджан, які підкреслено дистанціювались від проблеми, закликавши з повагою ставитись до територіальної цілісності країн. Третю групу склали «колишні республіки, які мріють вирватись із пострадянського простору» – Україна, Грузія, Молдова.

По-друге, сама Росія була вимушена остаточно згорнути свою політику вибудовування стратегічного партнерства із Заходом та спроби економічно вбудуватись у Західну цивілізацію, що тією чи іншою мірою робили і М.Горбачов, і Б.Єльцин, і певний час В.Путін. Як написав у своїй статті «Самотність напівкровки» один із ідеологія путінського режиму В.Сурков, «4-й рік нашого століття пам'ятний важливими і дуже важливими звершеннями... Але найважливіше з тодішніх подій тільки тепер відкривається нам... Подія ця – завершення епічної подорожі Росії на Захід, припинення багаторазових і безплідних спроб стати частиною Західної цивілізації, поріднитися з «гарною родиною» європейських народів... Наша культурна і геополітична приналежність нагадує блукаючу ідентичність людини, народженої у змішаному шлюбі. Він всюди родич і ніде не рідний. Свій серед чужих, чужий серед своїх. Всіх розуміє, ніким не зрозумілий. Полукровка, метис» [45].

Отже, з початку 2014 р. Росія остаточно пішла шляхом конфронтації із Заходом та самоізоляції. Захід, у свою чергу, перейшов щодо Росії до стратегії стримування, підкріпленої запровадженням ряду економічних та

інших санкцій, які впродовж усього часу їх дії лише розширювались, що спричинило негативний вплив на російську економіку та відлучило Росію від ряду вважливих для неї західних технологій. Наслідком цієї ситуації є неможливість проведення модернізації та пришвидшення відставання Росії від розвинутих країн світу.

По-третє, після початку збройної агресії проти України головним напрямком російської зовнішньої політики стало будівництво власного «полюса сили» в особі Євразійського економічного союзу. Як відзначає П.Баєв, «українська криза здійснила негативний вплив на реалізацію цього проекту, і заради того, щоб утримати Союз на плаву, знадобилося його істотно полегшити, скинувши складні проблеми, такі як єдина валюта або загальне громадянство» [2, с.79-80].

Хоча Євразійський економічний союз у складі Росії, Казахстану, Білорусії, Вірменії та Киргизії з 2015 р. почав діяти, проте російська агресія проти України серйозно налякала не лише ті країни, які не увійшли до цього, контролюваного Москвою євразійського об'єднання, а й союзників Росії по ЄАЕС.

По-перше варто підкреслити, що жодна країна СНД чи ЄАЕС офіційно не визнала анексію Криму Росією і на сайті Виконавчого комітету СНД (<http://www.cis.minsk.by>) станом на 2018 р. і Крим і Донбас показані як територія України. Однак, російська агресія проти України остаточно показала, що СНГ не здатне вирішувати базові завдання, для яких він був створений у 1991 р., – у першу чергу забезпечити повагу терitorіальної цілісності та недоторканності кордонів її членів. Грубо порушивши ст.5 Договору про створення СНД, Росія підштовхнула його до розвалу, поховавши також і фетиш «слов'янської єдності».

По-друге, показовим щодо реального структурування пострадянського простору стало голосування 27 березня 2014 р. за резолюцію 68/262 Генеральної Асамблей ООН на підтримку суверенітету і терitorіальної цілісності України. З пострадянських країн її підтримали всі західноорієнтовані країни ГУАМ (Азербайджан, Грузія, Молдова, Україна) та Балтії (Латвія, Литва, Естонія), проти проголосували лише критично залежні від Росії Вірменія та Білорусь, натомість усі країни Центральної Азії, не зважаючи на тиск Москви або утримались, як Казахстан та Узбекистан, або не брали участі у голосуванні – Киргизія, Таджикистан та Туркменістан [46].

По-третє, навіть найближчі союзники Росії по євразійській інтеграції, Білорусь та Казахстан, відмовились підтримати її політику запровадження жорсткого торгового режиму з Україною і піднімати мита на українські товари, після підписання нею Угоди про асоціацію з ЄС. Росія не лише не отримала підтримки своїй політиці торгового ембарго щодо українських та західних товарів, але Білорусь та Казахстан вирішили заробити на російський політиці продовольчого ембарго, постачаючи через свої території в Росію заборонені товари. У результаті Росія 20 жовтня 2014 р. була змущена посилити режим контролю на кордонах з Білоруссю та Казахстаном, що прямо суперечило концепції євразійської економічної інтеграції [5].

Ці дії свого євразійського союзника і Мінськ і Астана рішуче засудили, недвозначно підкресливши при цьому, як зазначає російський дослідник Г.Чуфрін «своє бажання дистанціюватися від російсько-українського конфлікту, уникнувши при цьому погіршення відносин з країнами Заходу і поширення антиросійських санкцій на свої зв'язки з ними» [5].

Нові реалії міжнародних відносин, у яких міжнародне право перестало виконувати роль їх регулятора, найбільше стурбували країни Центральної Азії з їх задавненими територіальними та етнічними конфліктами. Адже, після фактичної окупації Росією частини грузинських та українських територій, жодна з центральноазійських країн вже не могла бути впевненою у непорушності своїх кордонів.

Чи не найбільше російська агресія проти України 2014 р. занепокоїла Казахстан у якому росіяні загалом складають п'яту частину населення, а в п'яти північних областях – від третини до половини населення. Як написав у своїй статті навесні 2015 р. головний науковий співробітник Інституту філософії, політології та релігієзнавства Комітету науки МОН Казахстану Р.Кадиржанов: «2014 рік абсолютно однозначно висвітлив цю ситуацію. Росія забирає Крим в Україні. Як поводяться росіянини в Казахстані? Більшість підтримує Росію... Раніше ми не знали страху перед Росією. Ми, казахи, не думали, що Росія може напасті на Казахстан, поки вона вела себе відповідно до принципів міжнародного права, найважливіший з яких – повага територіальної цілісності держав. І раптом повний відступ від цивілізованої поведінки» [47].

Найбільша проблема, яка постала перед Казахстаном – це ідентифікація казахських росіян себе із Росією, що у контексті прикладу подій у Криму та на Донбасі почало сприйматись казахською громадськістю як потенційна проблема з лояльністю росіян до Казахської держави у разі ймовірного нападу Росії. А тому представники казахської еліти почали задумуватись: «якщо Росія раптом нападе на Казахстан, як будуть поводитись люди? Казахи беруть в руки зброю і йдуть давати відсіч. А росіяни? Вони стануть поряд з казахами чи вийдуть назустріч агресору з хлібом-сіллю? На Україні як було? Пропаганда зробила свою справу, і росіяни стали говорити, що українці – це фашисти. Якщо завтра зомбоящик почне погано говорити про казахів, цілком можливим є такий же розвиток подій» [47].

Додаткову складність ситуації у Казахстані створює і та обставина, що казахи, як одна із найбільш русифікованих націй, у зв'язку з подіями в Україні також опинилася поділеною, бо частина їх, купившись на російська казки про «українських фашистів», підтримала у 2014 р. Росію.

Відповіддо казахської влади на потенційну загрозу російського сепаратизму та вторгнення стала активізація політики казахизації північних територій, зокрема, шляхом перекидання казахського населення із півдня країни. Вже навесні 2014 р., після кримського референдуму у ЗМІ потрапила інформація про плани казахської влади переселити з півдня на північ 300 тис. казахів [48]. Прагнучи змінити етнічний баланс у прикордонних із Росією областях та убездечитись від розвитку там сепаратистських тенденцій, казахський уряд влітку 2017 р. оголосив про плани впродовж 2018-2020 рр. переселити на північ із перенаселених південних та західних регіонів 59 тис. казахських сімей [49].

Крім того, у жовтні 2017 р. президент Казахстану Н.Назарбаєв підписав указ про поетапне переведення казахської мови з кирилиці на латинську графіку та затвердив новий алфавіт [50].

Влада найбільш інтегрованої з Росією Білорусі після російської агресії проти України 2014 р. також демонстративно не підтримала російський курс щодо України. У той час, як російський політикум тривалий час називав нову українську владу не інакше як «хунта» й докладав значних зусиль для розколу України та створення на її території підконтрольної Москві «Новоросії», президент Білорусі О.Лукашенко 28 травня 2014 р. привітав новообраниого президента України

П.Порошенка, підкresливши, що для Білорусі «важливо, щоб Україна була стабільною і сильною державою» [51].

Водночас у Міську почали говорити про необхідність зміцнювати суверенітет власної держави та білоруську національну ідентичність, розчинюючи ці кроки у якості превентивних заходів проти ймовірних посягань Москви на білоруську державність.

Так, у липні 2014 р. президент Білорусі О.Лукашенко вперше за довгі роки виступив із промовою на білоруській мові, а згодом анонсував збільшення кількості годин білоруської мови у школі. З 2014 р. білоруської мови стало більше на телебаченні та у рекламі, значно поширилась практика продажу одягу з елементами національного орнаменту, окремі мережі магазинів та заправок почали переходити на обслуговування клієнтів білоруською мовою. Фактично влада Білорусі почала обережно реалізовувати курс «м'якої білорусизації» [52].

Як пишуть деякі, стурбовані цим новим курсом Білорусі російські оглядачі, «справжній сплеск націоналістичних настроїв відбувся незабаром після возз'єднання Криму з Росією. Білоруська влада вирішила, що кримський сценарій може бути застосований і до неї, і гарантію від цього побачили у поширенні в суспільстві націоналістичних і русофобських ідей» [53].

Зокрема, після 2014 р. білоруська влада почала практикувати арешти проросійських активістів та публіцистів, звинувачуючи їх у підтримці суверенітету та незалежності білоруської держави, чого раніше собі не дозволяла. Зокрема, під час щорічної прес-конференції 29 січня 2015 р. О.Лукашенко заявив, що дав доручення спецслужбам вжити заходів проти російських «чорносотенців», які не тільки бігають по лісах, а й плявузають про Білорусь» [54].

Йдучи цим шляхом, білоруська влада у 2016 р. за українським прикладом започаткувала День вишиванки й переглянула своє скептичне ставлення до Білоруської Народної Республіки, трактуючи тепер БНР одним із етапів становлення сучасної білоруської державності [55]. Відповідно у 2018 р. влада не лише дозволила провести у Мінську День волі, присвячений 100-річчю проголошення Білоруської Народної Республіки, хоча попереднім святкуванням білоруські правоохоронці активно перешкоджали, а й підключила державні установи до святкувань.

На концерті в центрі Мінська зібрались близько 50 тис. чол., що стало наймасовішою акцією білоруських націоналістів з середини 1990-х рр.

Очевидно режим О.Лукашенка після подій 2014 р. в Україні вирішив додатково зміцнити позиції білоруської державності перед тиском Росії, контролювано підключивши і ресурс білоруських націоналістичних рухів, які, очевидно, пішли на співпрацю з владою у цьому питанні.

Водночас міжнародна криза навколо агресії Росії проти України сприяла виходу Білорусі з ізоляції з боку Західу. Ці події змусили ЄС переглянути свою політику щодо Білорусі, столиця якої стала міжнародним майданчиком для переговорів з врегулювання кризи. Після того, як у Мінську 05 вересня 2014 та 12 лютого 2015 рр. двічі укладались угоди щодо припинення збройного конфлікту на Донбасі, ЄС задля поліпшення дипломатичних відносин із Білоруссю спочатку у жовтні 2015 р. призупинив дію персональних санкцій проти президента Республіки Білорусь О.Лукашенка та його оточення, які були запроваджені у 2004 та 2011 рр. через порушення прав людини, а потім у лютому 2016 р. відмінив їх [56]. Також із жовтня 2015 р. уряд США почав реалізовувати політику послаблення санкцій щодо білоруських кампаній, запроваджених у 2006, 2007 та 2010 рр.

Водночас влада Білорусі побоюється, що український революційний досвід делегітимації та зміни влади можуть спробувати використати білоруські опозиціонери, взявши український Майдан у якості прикладу. Окрім того, у бойових діях на Донбасі беруть участь білоруські націоналісти, набуваючи відповідного досвіду. Тому у березні 2017 р. у Білорусі в якості превентивних заходів були затримані декілька десятків опозиційних активістів із «Білого легіону» та «Молодого фронту», які, за словами О.Лукашенка та представників КДБ Білорусі, готувались до організації масових безладів у тaborах на території України [57]. 24 березня 2017 р. О.Лукашенко прямо заявив: «Ситуація українська в Білорусі – не зі мною. Не можу допустити, щоб у Білорусі повторився український варіант... І якщо влада цього не побачить, тоді буде ланцюгова реакція, її дуже складно зупинити, тому що будуть втягнуті мільйони людей» [58].

Також влада Азербайджану у 2015 р. та Казахстану у 2016 р. заявляли, що попередили розгортання протестних подій за сценарієм Майдану. Зокрема президент Азербайджану I.Алієв 8 вересня 2015 р.

заявив, що «в Азербайджані хотіли створити «майданівський рух». Хотіли залучити до цих брудних справа молодь і зробили їх нещасними. Для створення напруженості в Азербайджані були витрачені великі гроші... Ми захистили нашу країну від цих лих» [59]. У свою чергу президент Казахстану Н.Назарбаєв 5 травня 2016 р. наголосив, що «зараз час непростий, казахстанці не хочуть українських подій в Казахстані, я це знаю. Нехай всі чують. А хто це хоче сюди принести – ми застосуємо найжорсткіші заходи» [60].

У свою чергу в Таджикистані у липні 2014 р. під впливом українських подій були прийняті превентивні заходи проти мітингової активності громадян. Парламент ухвалив зміни до відповідного закону, які забороняють участь в акціях протесту іноземців, осіб без громадянства, а також «людей у масках», а використання на мітингах запальних і вибухових сумішей типу коктейлів Молотова буде трактуватися як застосування вогнепальної зброї і каратимутться відповідно [61].

Все вище викладене дає нам підстави стверджувати що події в Україні та позиція України, особливо у 1991, 1997, 2004 та 2013-2014 рр. мали суттєвий вплив на весь пострадянський простір та його трансформацію.

Загалом у результаті нашого дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Всеукраїнський референдум про незалежність 1991 р. запустив процес розпуску СРСР та появу т.зв. пострадянського простору, країни якого Росія намагалась по новому зібрати у форматі СНД.

2. Впродовж усіх 1990-х та початку 2000-х рр. Україна була ключовою силою, яка стримувала трансформацію СНД на більш інтегроване об'єднання на чолі з Росією. Більше того, Україна виступала неформальним центром «сил опору» імперським та інтеграційним планам Росії в СНД, надаючи посильну військово-технічну допомогу Грузії та Азербайджану у їх боротьбі із підтримуваними Москвою сепаратистами.

3. Процес структурної трансформації пострадянського простору у формі його geopolітичної сегментації почався зі створення у 1997 р. орієнтованого на Захід регіонального об'єднання ГУАМ у складі Грузії, України, Азербайджану та Молдови з метою протидіяти політичному й економічному диктату Москви на пострадянському просторі. Створення у 2005 р. «Співтовариства демократичного вибору» було спробою України

посилити свій статус регіонального лідера групи пострадянських країн, орієнтованих на Захід.

4. Серія масових громадянських протестів, які привели до зміни влади у Грузії, Україні та Киргизії у 2003-2005 рр., але насамперед Помаранчева революція в Україні, як найбільшої з демократично орієнтованих країн пострадянського простору, у середині 2000-х рр. посилили процес геополітичної сегментації пострадянського простору на три групи країн, вектори розвитку яких розходились: в одній ішов складний процес побудови демократичної політичної системи з традиціями змінюваності влади (Україна, Грузія, Молдова), інша продовжила йти шляхом укорінення авторитарних режимів (Росія, Білорусь, Казахстан, Азербайджан, Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан). Окрім стоять Вірменія та Киргизстан, які за своїми політичними процесами тяжіють до групи євроорієнтовних країн, але їх геополітичне становище змушує їх залишатись на євразійському векторі розвитку.

5. Україна в часи президентства В.Ющенка вперше в пострадянській історії запропонувала новий порядок денний для пострадянського простору, альтернативний до російського, його основними елементами були: поширення принципів демократії, диверсифікація маршрутів енергопостачання та врегулювання «заморожених» конфліктів.

6. Помаранчева революція в Україні запустила процес руйнування відносин «холодного миру» між Росією і Заходом, який існував з часів перемоги Заходу у «холодній війні» та посилила геополітичне суперництво між ними. Геополітичним значенням Помаранчевої революції став підтрима неподільного домінування Росії на пострадянському просторі та обмеження її інтеграційних можливостей виключно євразійським сегментом.

7. Народжена й успішно апробована в Україні соціально-політична традиція Майдану стала чинником, який почав впливати на весь пострадянський простір, адже тепер еліти усіх пострадянських країн, мали враховувати те, що українці довели – авторитарний пострадянський режим може бути усунутий від влади народом. Зокрема, Росія, Білорусь, Казахстан, Азербайджан та Таджикистан на офіційному рівні визнати приклад Майдану загрозою державній безпеці.

8. Одним із наслідків Помаранчевої революції в Україні став перехід Росії до політики жорсткого економічного тиску щодо інших пострадянських країн, яка вилилась у ряд торгових воєн з Україною, Грузією, Молдовою, Білоруссю тощо. Зворотнім боком такої нової російської політики стала втрата довіри до Москви з боку її пострадянських партнерів та сприйняття Росії як загрози.

9. Почавши у 2007 р. першою серед країн пострадянського простору переговори з ЄС про укладення Угоди про асоціацію, Україна започаткувала процес цивілізаційної дезінтеграції пострадянського простору, адже слідом за Україною у 2010 р. аналогічні переговори з ЄС розпочали Молдова, Грузія, Вірменія та Азербайджан.

10. Прагнення Росії перешкодити процесам цивілізаційної дезінтеграції пострадянського простору через формалізоване приєднання ряду пострадянських країн до європейського цивілізаційного простору привело спочатку до безпрецедентного політико-економічного тиску на ці країни, а потім і до відкритої збройної агресії проти України у 2014 р.

11. Російська агресія проти України 2014 р. виявила наступні тенденції у розвитку пострадянського простору:

- зробила неможливим поєднання євразійського та європейського векторів інтеграції, усі пострадянські держави мали обрати або один ыз них, або жодного. У результаті дефрагменатція пострадянського простору за геополітично-цивілізаційними ознаками на три сегменти зміцнилась. Станом на сьогодні, на пострадянському просторі за критерієм участі в інтеграційних процесах можна виділити три групи країн: ті, які ідуть шляхом інтеграції з ЄС (Україна, Молдова, Грузія), учасники Євразійського економічного союзу (Росія, Білорусь, Казахстан. Киргизстан, Вірменія) та країни, які в силу різних причин ухиляються від участі в інтеграційних об'єднаннях (Узбекистан, Азербайджан, Туркменістан, Таджикистан).

- небажання практично всіх країн односторонньо орієнтуватись на Росію;

- з огляду на серйозні розходження Росії, Білорусі та Казахстану у питанні формату торговельних відносин з Україною після підписання нею Угоди про асоціацію з ЄС, під загрозу було поставлено одне з ключових досягнень євразійської інтеграції – єдина митна територія у межах Митного союзу ЄАЕС;

- навіть найближчі союзники Росії – Білорусь і Казахстан – почали побоюватись загроз державній безпеці з боку Москви і стали вживати заходи для зміцнення національної ідентичності білорусів і казахів та зменшення російських культурних впливів;

- продемонструвала практичний провал концепту «Русского мира» на пострадянському просторі, який ґрунтувався на ідеї загальноросійської ідентичності, оскільки в умовах України створити «Новоросію», граючи на мовних, культурних чи національних почуттях громадян, не вдалося.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ворожейкина Т. Украина: неутраченные иллюзии / Татьяна Ворожейкина // Pro et Contra. – 2014. – №3-4 (63). – С.6-25.
2. Баев П. Геополитика самоизоляции / Павел Баев // Pro et Contra. – 2014. – №3-4 (63). – С.73-86.
3. Кукина И.Н. Украинский кризис и трансформация постсоветского пространства / И.Н.Кукина // Запад – Восток – Россия 2014. Ежегодник. – М.: ИМЭМО РАН, 2015. – С.61-66.
4. Лысенков А.В. Взаимоотношения Украины со странами СНГ после «Оранжевой» революции: интересы и результаты (2005–2009) / А.В. Лысенков // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2011. – № 6. – С. 320–325.
5. Чуфрин Г.И. Евразийская интеграция и украинский кризис / Г.И.Чуфрин // Запад – Восток – Россия 2014. Ежегодник. – М.: ИМЭМО РАН, 2015. – С.92-94.
6. Дергунова Н.В., Насыбуллова В.Н. Противоречия интеграционной политики Европейского Союза и Российской Федерации на европейской части постсоветского пространства (реализация прогнозов З.Бжезинского) / Н.В.Дергунова // Власть. – 2014. – №11. – С.136-139.
7. Соловей В.Д. «Цветные революции» и Россия / В.Д. Соловей // Сравнительная политика. – 2011. – Т.2. – № 1 (3). – С.33-43.
8. Бочanova M.A. «Цветные революции»: актуальный ракурс / M.A.Бочanova // Среднерусский вестник общественных наук. – 2011. – №2. – С. 138-144.
9. Скаков А. Россия и ГУАМ А.Скаков // Центральная Азия и Кавказ. – 2008. – №3-4. – С.162-177.
10. Фисун А. Политическая экономия «цветных» революций: неопатrimonиальная интерпретация / А.Фисун // Прогнозис. – 2006. – № 3(7). – С. 211–244.
11. Бовсунівський П.В. Військово-технічне співробітництво України й Республіки Азербайджан в контексті нагірно-карабахського конфлікту / П.В. Бовсунівський // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 103(2). – С. 32-34.
12. Asmus R. Redrawing (Again) the Map of Europe: A Strategy for Integrating Ukraine into the West / Ronald Asmus // Ukraine after the Orange Revolution: Strengthening European and Transatlantic Commitments / Joerg Forbrig and Robin Shepherd (edit.). – Washington DC : The German Marshall Fund of the United States. – 2005. – P.85-112.
13. Колтон Т., Чарап С. Победителей нет: украинский кризис и разрушительная борьба за постсоветскую Евразию / Тимоти Колтон, Самуэль Чарап // Россия в глобальной политике. – 2017. – Декабрь. – Спецвыпуск. – 184 с.
14. Бобрович В. Як козаки Кавказ воювали. Щоденник сотника Устима: біографія / В. Бобрович. — К. : Гамазин, 224 с.; У горах Сванетії. Історія. Факти. Особливості /

- Тригуб О. А., Бірюков І. І., Горбунов Д. Є., Клименко С. В., Сизоненко С. В. – Вінниця : Крила України, 2006. – 143 с.
15. McFaul M. Transitions from postcommunism / Michael McFaul // Journal of Democracy. – 2005. – July. – Vol. 16. – № 3. – P.5-19.
16. Drezn D. The Fourth Wave of Democratization? / Daniel W. Drezner / Foreign Policy. 24.05.2005. – Режим доступу: <http://foreignpolicy.com/2005/03/24/the-fourth-wave-of-democratization/#>
17. Бочанова М.М. «Цветные революции» на постсоветском пространстве в контексте четвертой «демократической волны» / М.М. Бочанова // Среднерусский вестник общественных наук. – 2009. – №2. – С.171-177.
18. Немчинова Т.С. Проблема концептуального развития демократии в контексте четвертой волны демократизации / Т.С.Немчинова // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2012. – Т.13. – Вып.4. – С.206-213.
19. Фисун А. Политическая экономия «цветных» революций: неопатrimonиальная интерпретация / А.Фисун // Прогнозис. – 2006. – № 3(7). – С. 211–244.
20. Голдстоун Дж. К теории революции четвертого поколения / Дж.Голдстоун // Логос. – 2006. – № 5. – С.58-103.
21. Немцов и Чубайс на оранжевом майдане. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=xItPkD6Ay3k>
22. «Путін Югенд» на шляху до створення Владіміром Путіним нової наддержави... 26.07.2007. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/967193.html>
23. Смазнов И. А. Евразийство в постсоветской России / И. А. Смазнов // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И.Герцена. Аспирантские тетради. – 2008. – №29(65). – С.298-303.
24. «Наши» спасли Кремль от «коралловой революции». 31.01.2010. – Режим доступу: <https://russian.rt.com/inotr/2012-01-31/Putin-Rossiya-i-Zapad-demokratiya>
25. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. 10.02.2007. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
26. Концепция внешней политики Российской Федерации от 12 июля 2008 г. № Пр-1440. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/news/785>
27. Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года (утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 17 ноября 2008 г. № 1662-р). – Режим доступу: <http://government.ru/info/6217/>
28. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 12 февраля 2013 г.) – Режим доступу: http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddedbf7da644257b160051bf7f
29. Вірменія вирішила вступити у Митний союз. 03.09.2013. – Режим доступу: <http://tyzhdenua/News/88429>
30. Азербайджан теж відмовляється від асоціації з ЄС. 25.11.2013. – Режим доступу: <http://tyzhdenua/News/94806>
31. Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співовариством з атомної енергії і їх державами - членами, з іншої сторони / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. №905-р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/905-2013-%D1%80>
32. Mackinder H. Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction / Halford Mackinder. – Washington, D.C. : National Defense University Press, 1996. – 214 p.

33. Военная доктрина Российской Федерации (утверждена Указом Президента Российской Федерации от 25 декабря 2014 г. №815) // Российская газета. Федеральный выпуск. – 2014. – 30 декабря. – №6570 (298).
34. Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай». 24.10.2014. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/46860>
35. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации (утверждена Указом Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. № 683) – Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/bank/40391>
36. Кремль понимает: все, что происходит в Украине, будет иметь влияние на Россию, поэтому Майдан для Путина - это был самый большой ужас в жизни, - историк Эпплбаум. 08.03.2018. – Режим доступу: <https://censor.net.ua/n3054610>
37. Дмитрий Саблин: «Антимайдан» никому не позволит расшатать ситуацию». 20.01.2015. – Режим доступу: <http://portal-kultura.ru/articles/person/80034-dmitriy-sablin-antimaidan-nikomu-ne-poqvolut-rasshatat-situatsiyu/>
38. В России создается движение «Антимайдан». 15.01.2015. – Режим доступу: <http://mirror715.graniru.info/Politics/Russia/Parties/m.236898.html>
39. Путин сравнил антикоррупционные митинги в России с началом «арабской весны» и «Евромайдана». 30.03.2017. – Режим доступу: <https://www.novayagazeta.ru/news/2017/03/30/130292-putin-sravnil-antikorruptionnye-mitingi-v-rossii-s-nachalom-arabskoy-vesny-i-evromaydana>
40. Путин: мы не допустим цветных революций в России и странах ОДКБ. 12.04.2017. – Режим доступу: https://www.gazeta.ru/politics/news/2017/04/12/n_9913283.shtml
41. Самсонов А. «Сегодня Украина, а завтра Россия». Татарские сепаратисты и исламисты призывают к российскому «Евромайдану» / Александр Самсонов. – Режим доступу: <http://ruspravda.info/Segodnya-Ukraina-a-zavtra-Rossiya.-Tatarskie-separatisti-i-islamisti-prizivayut-k-rossiyskomu-Evromaydanu-3284.html>; Сепаратистские тенденции в России и евромайдан. 26.02.2014. – Режим доступу: <https://rossaprimalera.ru/article/separatistskie-tendencii-v-rossii-i-evromaydan?gazeta=/gazeta/66>
42. «После того как я поменяю Украину, я хочу стать мэром Одессы». Интервью Михаила Саакашвили — о депортации, родине и политическом будущем. 07.03.2018. – Режим доступу: <https://meduza.io/feature/2018/03/07/posle-togo-kak-ya-pomenyayu-ukrainu-ya-hochu-stat-merom-odessy>
43. Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай». 24.10.2014. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/46860>
44. Президент Армении счел аннексию Крыма "примером реализации права народов на самоопределение". 20.03.2014. – Режим доступу: https://zn.ua/UKRAINE/prezident-armenii-schel-anneksiyu-kryma-primerom-realizacii-prava-narodov-na-samoopredelenie-141524_.html
45. Сурков В. Одиночество полукровки (14+) / Владислав Сурков // Россия в глобальной политике. – 2018 – №2. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/odinochestvo-polukrovki-14-19477>
46. Генасамблея ООН підтримала територіальну цілісність України. 27.03.2014. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/27/7020541/>
47. Рустем Кадыржанов: Казахи напуганы: сегодня Украина, а завтра кто? 17.03.2015. – Режим доступу: <http://www.dialog.kz/comment/75275>
48. Казахстан приступил к «коренизации». 31.03.2014. – Режим доступу: <https://topwar.ru/42707-kazakhstan-pristupil-k-korenizacii.html>
49. Великое переселение народов: «казахизация» севера как прививка от сепаратизма? 15.08.2017. – Режим доступу: <http://press-unity.com/analitika-stati/10393.html>
50. Куда язык доведет: почему Казахстан перешел на латиницу. 20.02.2018. – Режим доступу: https://www.gazeta.ru/politics/2018/02/20_a_11657323.shtml

51. Лукашенко поздравил Порошенко с победой на выборах и напомнил о дружбе. 28.05.2014. – Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/politics/lukashenko-pozdravil-poroshenko-s-pobedoy-na-vyborah-i-napomnil-o-druzhbe-524190.html>
52. Почему Лукашенко полюбил белорусский язык и нацстроительство. 27.12.2016. – Режим доступу: <https://carnegie.ru/commentary/66512>
53. Батькины нацисты. Белорусские правые зачищают страну от России. Лукашенко не против. 03.04.2018. – Режим доступу: <https://lenta.ru/articles/2018/04/03/belonazi/>
54. Президент обещал принять меры к "черносотенцам". 29.01.2015. – Режим доступу: http://by24.org/2015/01/29/alexander_lukashenko_promised_to_catch_all_pro_russian_ssacs_in_belarus/
55. Администрация Лукашенко интересовалась у Академии наук ролью БНР в истории страны. Что ответили ученые? 01.03.2018. – Режим доступу: <https://belaruspartisan.by/politic/417385/>; Празднование юбилея БНР: 7 удивительных моментов. 26.03.2018. – Режим доступу: https://gazetaby.com/cont/art.php?sn_nid=136928
56. ЄС зняв санкції з Білорусі та Лукашенка. 15.02.2016. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/1265722-es-chastkovo-znyav-sanktsiji-z-bilorusi.html>
57. Лукашенко заявив про затримання "бойовиків, які тренувалися в Україні". 21.03.2017. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/03/21/7138802/>; КГБ: среди задержанных активистов "Белого легиона" профессиональные боевики. 23.03.2017. – Режим доступу: <http://www.belta.by/society/view/kgb-sredi-zaderzhannyh-aktivistov-belogo-legiona-professionalnye-boeviki-239069-2017/>
58. Лукашенко: украинского варианта в Беларуси не допустят. 24.03.2017. – Режим доступу: <http://www.belta.by/printv/president/view/lukashenko-ukrainskogo-varianta-v-belorusi-ne-dopustjat-239199-2017/>
59. При Президенте Азербайджана Ильхаме Алиеве состоялось совещание, посвященное экономическим вопросам и подготовке государственного бюджета на 2016 год. 08.09.2015. – Режим доступу: https://azertag.az/ru/xeber/Pri_Prezidente_Azerbaidzhana_Ilhamie_Alieve_sostoyalos_soveshchanie_posvyashchennoe_ekonomicheskim_voprosam_i_podgotovke_gosudarstvenno-go_byudzhetu_na_2016_god_VIDEO-882954
60. Казахстанцы не хотят украинских событий, я это знаю – Назарбаев. 05.05.2016. – Режим доступу: <https://informburo.kz/novosti/kazahstancy-ne-hotyat-ukrainskih-sobytiy-ya-eto-znayu-nazarbaev.html>
61. Таджикистан опасается повторения украинского "майдана". 03.07.2014. – Режим доступу: https://ria.ru/cj_news/20140703/1014535330.html